

ARAP HARFLİ TÜRK METİNLERİNDE HEMZEYE DAİR NOTLAR*

Ümit TOKATLI**

ÖZET

Arap harfli metinlerin Latin harflerine aktarımı ve transkripsiyon yapılırken karşılaşılan güçlüklerden birisi de “hemze”nin « ’ » imlâsıdır. Metin neşirlerine baktığımızda da hemzenin yazımına dâir pek çok tutarsızlıkla karşılaşmaktayız. Bu makalede amacımız öncelikle hareketlerin kullanımını ve isimlendirilmesine yönelik verilen bilgilerden sonra hemzenin tarihî gelişim çizgisinden; Arapça, Farsça ve Türkçede nasıl kullanıldığından bahsetmek, son olarak ise Türkçede iyelik ve bağlama edatı ile de karıştırılan hemzenin transkripsiyonlu metinlerde nasıl yazılması gerektiğine dâir teklifte bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Farsça, Türkçe, imlâ, hemze

SOME GRADES ON “HEMZE” IN TURKISH TEXTS WITH ARABIC ALPHABET

ABSTRACT

One of the problems when writing Turkish texts in Arabic alphabet is the notation of “hemze” « ’ ». We can see many inconsistency when we look to the published texts. In this article we aim to give how does “hemze” used in Arabic, Persian and Turkish after giving the and how its transcription should be done, after giving its history.

Key Words: Arabic, Persian, Turkish, ortographic, hemze

---

* Erciyes Üniversitesi Klâsik Türk Edebiyatı Topluluğu tarafından 15-17 Mayıs 2008 tarihleri arasında Prof. Dr. İsmail Ünver Adına düzenlenen II. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulmuş tebliğin görüntü ve ses dosyalarının Okt. Zehra Gümüş'ün yazıya aktarması ve Arş. Gör. Kezban Paksoy'un düzenlemesiyle ortaya çıkan metindir.

** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. tokatli@erciyes.edu.tr

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Arap Harfleri'nin Türkçenin yazımı için uygun olmadığının temel sebebi iki dil arasındaki ünlü-hareke ayrımıdır. Birinci hece dışında kalan heceler dâimâ ünsüzle başlar. Bazı dillerde birinci hece ünlü ve ünsüzle başlayabilir. Bunlardan biri de Türkçedir. Ancak Arapçada birinci hecede diğer heceler gibi yalnız ünsüzle başlar. O halde Arapçada ünlü yerine hareke vardır. Ünsüzleri harekete geçirip duyulur hale gelmelerini sağladığı için bu ismi almıştır. Türkçede ünlü tek başına bir heceyi hatta kelimeyi taşıyabilecek güçtedir. Hareke ise her zaman ünsüzden sonra geldiği için ancak yardımcı ses durumundadır.

Bir de bizim üç problemlili harfimiz var ki onlara illetli harf diyoruz; bunlar “*hemze, vâv, yâ*”dır.

Bunların da diğer harflerden hiçbir farkı yok. Yani ünlü kendilerinden sonra gelir:

’e	ve	ye
’u	vu	yu
’i	vi	yi

Bunlar da gördüğümüz gibi ünlü kendilerinden sonra geldiğinde diğer herhangi bir harften farkı yoktur. Ancak burada bunun tersi olur ve yer değiştirirler:

’e > e’

vu > uv

yi > iy

Bu özel bir durumdur. Yer değiştirme sonucu harf üstün harekeyi ve yanına hemzeyi alır. İkisi birleşir ve elif dediğimiz uzun harfe dönüşür:

’e > e’ > ā olur.

Aslında Arapçada uzun ünlü diye tek başına bir şey yoktur. Bir hareke yanına anlaşabileceği, geçinebileceği bir ünsüzü alır ve uzun ünlü oluşur. Şuradaki durum da aynı şekilde yer değiştirme sonucu gerçekleşir:

vu > uv > ū olur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Ve bizim transkripsiyonda şapkayla gösterdiğimiz -ki çok yanlış bir işarettir- harfe dönüşür.

Özellikle Klâsik Türk Edebiyatı metinlerinde şu değişme çok önemli:

yi > iy > î

Aslında Arap imlâsına göre bunları bugün biz Latin harfleriyle “uv” ve “iy” şekillerinde göstermeliyiz. Ancak Fransızcadan aldığımız şapka dediğimiz işareti, işleri tamamıyla karıştırmıştır. Örnek olarak: “*sâkı*” kelimesini tamlamayla kullanılırken “*sâkı-yi hamr*”da olduğu gibi. İşte burada şunu belirtmemiz gerekir. Ne Arapçada ne de Farsçada uzun ünlüyle tamlama yapılmaz. Yani “*sâkı-yi hamr*” tamlama şekli tamamıyla yanlıştır. Çünkü okuduğumuz zaman da böyle okumuyoruz. Ama imlâyâ gelince problem oluyor. “*Sâkı*”nin aslı “*sâkıy*” kelimesidir -hiç tereddüdünüz olmasın-. Çünkü üçlü kök “*skıy*” “*fâ’ıl*” kalıbıyla “*sâkıy*” olur. Kelimenin Arapçada imlâsı: ساقی şeklindedir.

İşte bizim bu uzun ünlüleri tek harfle göstermemiz sonucu imlâda birtakım problemler ortaya çıkıyor.

Bir de bu hareketlerin isimleri meselesi vardır. Hareke için geniş olanlara “*üstün*”, dar olanına “*esre*” ve yuvarlak olanına ise “*ötre*” dedik. Fakat bu isimlerle ilgili hiçbir yerde izâhat yok. Etimolojik sözlükler dâhil. Bir tek *Tietze*’de esre biçimi var, orada da Arapçadaki kesreden getiriliyor, ama hiç ilgisi yok.

Harekelerin isimlendirilmelerine gelince “a” geniş bir yoldan çıkan ve teşekkül eden bir sestir. Yani ağız olabildiği kadar açıldığında bu sesi ortaya çıkartabiliyoruz herhangi bir engel yoktur.

“*Fethâ*” kelimesi bildiğiniz gibi “*açmak*” anlamındadır. Yolun tamamıyla açık olması demektir. Geniş ve hiçbir engele takılmadan çıkan ses anlamındadır.

“*Kesre*” kelimesi bildiğiniz gibi “*kırmak*”tır. Ve “i” sesini söylediğimizde alt dudak aşağı doğru iner. Bugün bizde de aynı anlamda kullanılmaktadır: “*kırmak*, aşağı indirmek”. Ona da “*kesre*” demişler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

“*Zamm*” kelimesi “*toplamak, bir araya getirmek*”. Yuvarlak ünlüyü söylediğimizde dudakların toparlanması ile ilgilidir. Arapçadaki isimlendirme bu şekildedir.

üstün	—
kesre	—
zamme	—

Osmanlı Türkçesinde Farsça, Arapça, Türkçe birliktedir dememizin en iyi örneğini işte burada görüyoruz. Genellikle bütün kelimelerde birbirlerinden etkilenmiş ve birbirinin aynen tercümesidir.

Farsçada üstün ve esreye verilen ismi imlâya bağlayarak bulmuşlar. Harfin üzerinde gösterdiği için üst anlamında “*zeber*” “زبر” denmiştir. “*Zeber*” demesi Arapçadaki isim tercümesi değildir. İmlâya bakmışlar üstünde olduğu için bu ismi vermişler. Esreye ise harfin altında olduğu için alt anlamında “*zîr*” denmiştir. Ancak “*zamm*”ye geldiğinde yani yuvarlak harekeye geldiğinde fonetik esas alınmış ve ona göre bir isim verilmiş. Yani “u” dediğimizde dudakların az biraz öne çıkmasından dolayı ön anlamında “*pîş*” denmiş. “*Pîş*” kelimesi bildiğimiz gibi Farsçada “*ön*”dür ama bizde hem ön hem arka anlamında kullanıyoruz. Peşin, peşinatta ön; peşinden gitmek peş peşe dediğimizde arka anlamındadır.

Türkçede bu kelimelerin hepsi Farsçadakilerin tercümeleridir. Bizim zaten Araplardan aldığımız pek fazla bir şey yok. Fars alıyor kendine göre şekillendiriyor, anlam veriyor, ne yapıyorsa biz aynısını alıyoruz. Bu da bizim eksliğimiz, hatamız. Ne olduğunu sorgulamadan aynısını alıyoruz. Burada da aynısı oluyor, aruzda da aynısı oluyor. “*Zeber*” kelimesi ve üstte ünlüyü gösteren ses anlamında üstün üstte gösteriyor. Kesreye geldiğinde Eski Türkçedeki “*asra*” kelimesi alt anlamındadır, ki biz bugün onu kullanmıyoruz. Eski Türkçedeki kalın sıradan bazı kelimelerin ince sıraya geçmesi veya tersi olması onun örnekleri çok biliyoruz ve esre kelimesi ünlüyü altta gösteren ses

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

anlamında altta gösteriliyor. “*Pîş*” kelimesi *ön* ve bugün Türkiye Türkçesinde unuttuğumuz veya kullanmadığımız bir geçmek fiili var: “*ötmek*”. Azeri Türkçesinde yaşamaktadır. “*Öt-*” fiilinden türetilmiş “*öte*” ileri anlamında ve buna tekrar bir ek getirilmiş “*öterü*” olmuştur. Bu kelime tamamıyla Farsçadaki *ön* ya da ileriye çıkmanın tercümesidir. Bir süre sonra *öterü* > *ötrü* olur; hatta bizim sözlüklerde de öyledir ve daha sonra esreye benzetilerek *ötre* olmuştur.

Sâmî dillerindeki alfabe, *ا ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ص ق ر ش ت*, kelimelerinde geçen 22 harften oluşur. Ancak Arapçada fazla olan 6 harf daha vardır. Onları da *ث خ ذ ظ غ* şeklinde bir araya toplamışlardır.

Ebced hesabı dediğimiz sistem budur.

“Elif ” (ا) Sâmî dillerinde de eliftir; ancak, Araplar bunu değiştirip “hemze” (ء) yapmışlar.

ا > ء

Burası çok önemlidir. Esas Sâmî dillerinde (ا) işareti hemze yerinedir ama ismi eliftir. İsmi değiştirmişler. Araplar İslâmiyet’ten sonra bu alfabeyle tamamıyla İslâmî bir hüviyet kazandırmak için birtakım değişiklikler yapmışlar. İlk değişiklik bu olmuştur. *Ayin* (ع) harfiyle aynı boğumlama noktasını paylaştığı için hemzenin yazımında bu harfin baş kısmından istifade edilmiştir. Hz. Ali’nin bir sözü vardır: “*Eğer Kureyş lehçesinde hemze olmasaydı bu Kur’ân-ı Kerîm’de gösterilmezdi.*” Bir gün birisi Hz. Peygambere geliyor. “*Yâ nebi’ Allah!*” diyor. “*Aman!*” diyor, Hz. Peygamber “*hemzeyi at da öyle söyle.*”. Hemze gerçekten çok problemlidir ve gördüğümüz gibi yeri yurdu yoktur. Bazen gider sığırın elifin yanına yazılır, bazen vav’ın yanına yazılır. Öyle uyduruk bir işarettir. Ve Sâmî dillerinde (ا)’in karşılığı İbrânîcedeki şekli şudur: א

Arapçadan bir örnek verirsek “*cemâl*” kelimesinin imlâsı şöyledir:

جمال

Herkes bunu “*cemâl*” şeklinde okur. Üstün hemze ile birleşir uzun a ‘â’ olur. İbrânîcede yazılışı “c” (כ) ve üstünü karşılayan altta bir işaret vardır (׀). Sonra “m” (מ) ve “m”den sonra üstün (׀) var ondan sonra hemze (א) var. Ve daha sonra şu ikisi birleşiyor bizim bahsettiğimiz elif ya da uzun ünlü ortaya çıkar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

گ م ا ل > جمال

Arapçada tabîî ki elif zaten kendisi uzun ünlüdür. Ancak dikkat ederseniz, Kur'ân-ı Kerîm imlâsında Sâmi dillerinden kalma “mîm” üzerine bir üstün konur.

Sâmi dillerinde üstün ile hemze birleşiyor ve uzun ünlü “â” (elif) oluyor. Ancak Arapçada elif için ayrı bir işaret konuluyor. Bu işaretin hiçbir anlamı yoktur, eskiden yâdigâr kalmış bir işarettir. Hattatlar da süs için ayrıca koyarlar. Ancak biz bunu öğrencilere anlattığımızda “mîm”in üzerindeki üstünü kaldırıp anlatırız. Bunu koyduğumuzda izahı çok zordur. Zaten uzun ünlüdür kendisi. Söylediğimiz gibi bu Sâmi dillerinden kalma yâdigârdır. Ama, bugün hiçbir zaman Arapçada bu şekilde kullanılmaz.

Bugünkü alfabetik sıra Arapçaya ait ve *Ahfeş*'in öğrencisi Nasr bin Âsım tarafından benzer harfler yan yana getirilerek düzenlenmiştir. İlk harf hemzedir ve daha sonra benzer harfler manzumesi başlar:

ا ب ت ث ج ..... ع غ ف ق ك ل م ن ه و لا ی

Sâmi dillerindeki elifin yerini artık hemze almıştır. Elifi de imlâda gösterme ihtiyacı böylece doğmuştur. Dikkat ederseniz ebced hesabında da ikisine aynı değeri (1) veriyoruz. Niye çünkü esas Sâmi dillerinde elif (ل) yok. Olmuş olsaydı ona da ayrı bir rakam verirlerdi.

Nâsır bin Âsım Basra ekolündendir. 87 Hicrîde vefat etmiştir. Kısa hayat hikâyesi Şemseddin Sâmi'nin *Kâmusu'l-A'lâm*ında da vardır. Alfabe bu şekle girdikten sonra artık hemze vardır. Bir de elif (ل) harfine ihtiyaç vardır (uzun â'ya). Ne yapacağız bunun için. Bunu be (ب) ile birlikte kullanabilirdik meselâ. Ayın (ع) ya da ze(ز) ile de olabilirdi. L (ل) harfi ile elif (ل) harfini (“â”yı) göstermek için yani bildiğimiz lâm elif harfini bulurlar. *Lâmelif*in görevi l (ل) harfini değil de “a” harfini yani elifi göstermektir. Bu diğer Sâmi dillerinden ayrılmış ve tamamıyla Arapçaya ait bir alfabe olmuştur.

Şurası çok enteresan: isteselerdi “*lâmelif*”i (ل) lâmdan sonra koyabilirdi. Çok da iyi olurdu. Ama yer çok önemli. “he” (ه) ve “*vāv*”ı (و) birleştirelim: “*huve*” (هو) *lā ilāhe illallāh*... Tamamıyla İslâmî hüviyeti oraya koyarlar. Bugün farklı anlamda olsa bile bu alfabe Kur'ân alfabesidir. Sâmi dilleriyle ilgisi kalmamıştır. Bunun

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

daha enteresan şekli var Farslar tekrar değişiklik yapmışlar ve *vāv* (و) ve *henin* (ه) yerlerini değiştirmişler.

و ه لا

Neden, niye onu bilmiyorum. Ancak biz her şeyi Farslardan aynen yaptıkları gibi alınca bizim kitaplarımızda da bu böyledir. Bizim bunu değiştirmemiz gerekiyor. Bugün bizim Osmanlıca kitaplarında hatta Kur'ân alfabesi kitaplarında bile bu şekli görüyoruz. Hâlbuki Arapçadaki şekli و ه لا dır. Sebebi ona tamamıyla İslâmî bir hüviyet kazandırmaktır. Sâmi dillerindeki şekil aynen alınmamış ve değiştirilmiştir. Bugün Sâmi dillerindeki esas şekli ebced hesabındaki şekli kullanıyorlar. Yerleşik sistem Araplardaki gibidir ve o şekliyle kullanmamız gerekir.

Bu birleşmeler çok önemlidir. Bir örnek vereceğim yalnız. Meselâ;

vhm و ه م

vehm kelimesi için üçlü kökü aldık if'âl kalıbında kelime “*ivhām*” oldu. İşte biz bunu kalkıp da tek işaretle gösterirsek hiçbir şey anlaşılmaz. İşte ses uyumu sonucu yanına “y” gelerek, *iyhām* şeklinde olur. İmlâsına bakalım: ايهام

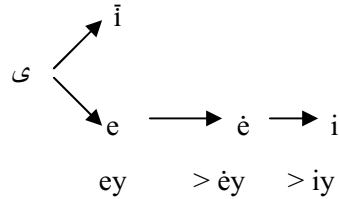
iyhām > *ihām* bu uzunlukların nerden geldiğini anlamıyoruz.

Bir tane daha:

سقى sky

üçlü kökü müf'al kalıbında

muskaay > *ā'* > *muskaā* (a yanında ye'yi kesinlikle kabul etmez anın yanında hemze olması gerekir şurada gösterdiğimiz gibi. İki birleşir ā olur ve *muskaā* dediğimizde *elif-i maksûre* olur ve *elif-i maksûre* de tek başına harf olan bir ses değildir değişme sonucu birleşme sonucu ortaya çıkmaktadır.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Bu “y” Farsçada iki şekilde okunur. Bir tanesi uzun bir şekilde okunur ve ona *yâ-yı ma'rûf* denilir, diğerine ise *yâ-yı mechûl* denilir. *Yâ-yı ma'rûf* imlâdan çıkardığımız şekilde uzun okuduk, *yâ-yı mechûle* ise onu ayrıca okunuşunu bilmemiz lazım. Buna her zaman verdiğimiz iki tane örneğimiz var. Biri “*şîr*” *sütür*, diğeri “*şîr*” kelimesi *arslandır*. Ama bugün imlâda biz birbirine karıştırmışız. Aynı şekilde yazılırlar. Bizim için önemli olan şu “*kapalı e*”nin uzun şekli yani *yâ-yı meçhûl*, bu, Farsçada tamlama ekidir. Dolayısıyla Farsça tamlama eki eskiden uzun olduğu için bugün bu imlânın uygulaması gâyet normal. Fars şiirinde de Türk şiirinde de. Bu uzun şekil daha sonra kısalmıştır. Bugün Farsçada öyledir. Türkçeye geçince “i” olmuştur. Niye “i” olmuştur? Şu sebeple: Türkçede kapalı e ya tek heceli kelimelerde ya da birden fazla heceli kelimelerin ilk hecesinde olur. Farsçada ise en erken ikinci hecede olur ilk hecede imkânsız bulunmaz. Şöyle;

روی زمین

tamlama hâline getirelim bunu: *rûy e zemîn*. Kapalı e, ikinci hecededir. İlk hecede olması mümkün değildir. Bu Türkçenin kendi fonetiğine uygun değildir. Başka dillerde böyle bir durum var mıdır yok mudur bilmiyorum. Böyle bir ek geliyor ama onu bağrımıza basıyoruz biz. Türkçede şekil veriyoruz. Farsçada tek şekli var. Türkçede renkleniyor. İyelik ekiyle karıştırıyoruz. Alıyoruz, Farsça bağlama edatıyla karıştırıyoruz. Şimdi burada bir karışık örnek göstereceğim. Bu ek daha sonra Türkçede ünlü uyumuna uymuştur. Ancak ne yazık ki biz kendi yuvarlak eklerimizi bile hep düz şekilli aldığımız için bu da etkilenmiştir. Meselâ şöyle diyoruz:

gördü > gördi

گوردی > گوردو

Biz şimdi kendi ekimize bu muameleyi reva gördüğümüzde kalkıp da oralardan gelen yabancı eki mi bırakacağız, ayrıcalık yok, hayır sen de aynısın. Yalnız *-ı* ya da *-i...* hâlbuki tamamıyla bizim ekler gibi bir ek hâline gelmiş ve ünlü uyumuna uyması gerekir. Eskiden çünkü ünlü uyumuna da aynen bu şekilde uymuş. Eskiden Farsçada bu tamlama eki

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

ba‘z-ı insānlar

‘ayn-ı şey’

ğayr-ı kânūnī

şekillerinde kullanılmış. Bunlara iyelik eki diyoruz. Hiç ilgisi yok. Bu tamamıyla Farsça tamlama ekidir. İşte biz bu tamlama şeklini çözdükten sonra bizim kulağımız hiçbir zaman ‘ayn veya ba‘z, ğayra alışkın değildir. Dolayısıyla ne oluyor da bunlar tek kelime hâline geliyor. Buna iyelik eki diyenler tamam haklı olabilirler. Peki bir de şuna bakalım:

طبق الاصل

طبق اصل

Aslında Arapçada “*ṭıḇku’l-aşl*”dır. Bilindiği gibi Arapça tamlamayı Farsçaya çevirmek çok kolaydır. Elif lâm’ı atıyoruz. Farsça tamlama yapıyoruz. Burada da aynısı olmuştur. Ses uyumuna uyup *ṭıḇku’l* > *ṭıḇkı* olmuştur.

Buna iyelik eki dedik tamam da: “*serv-i ḥurāmān*”a ne diyeceğiz. Benim saydığım kadarıyla 36 tamlamada geçmektedir. Kulak tamlamaya, “*serv-i*”ye alışmıştır: *serv-i revān*, *serv-i ḥurāmān*... vs. Aynı şekilde bu “serv” kelimesi kullanılır fakat esas olan bizim kulak “serv-i”ye alıştığı için işte Farsça tamlamayla “serv-i” olmuştur. Hatta daha ilerisi r > l değişmesi ile “*selvi*” olmuştur. Artık bu kelimeye kimsenin Farsçadır demesi mümkün değildir. Bu şekliyle bunu bir Farsça söyleyin *selviyi servi* anlamaz. Dilde de bildiğimiz gibi hangi millet kelimeyi nasıl anlıyorsa kelime o milletindir.

السهل والممتنع

Es-sehlu ve’l-mümteni’ bildiğiniz gibi bir edebî sanat ismidir.

Bunu Farsça tamlamaya çevirelim:

سهل و ممتنع *sehl ü mümteni’*

Genellikle bu tamlama ve bağlama edatını birbirine karıştırırız, harekeleriz. Bu yanlış işaretin sonucu birisi gelmiş tamlama edatı öyle mi olur *sehl-i mümteni’* olur demiş. *Sehl* kelimesi bir sıfattır, *mümteni’* kelimesi de sıfattır; iki sıfatın bir araya gelip tamlama kuramayacağına göre, bu yapının yanlışlığı kendiliğinden

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

ortaya çıkar. Doğrusu *sehl ü mümteni*‘ olmasına rağmen literatürdeki şeklini değiştirmek doğru değildir. Ancak buradaki bağlama edatı, iyelik eki ve tamlama eki birbirine karıştırılmış ve kullanılmıştır. Bir örnek daha verelim:

İki bağımsız kelime “dünyâ” ve “dervîşân”.

دنیا درویشان

Farsçada tamlama eki sadece “i”dir ve başka bir şey yoktur. “y” iki ünlü arasına girer ve kelimedden ayrı olduğunu göstermek için transkripsiyonda *dünyâ-yı dervîşânda* olduğu gibi tire ile ayrılır. Bunda tereddüt var mı, hayır. Gelelim başkasına:

چشمه حیوان

Bu örneği tamlama yaptığımızda: *çeşme-i hayvân* olur ancak iki ünlü arasına y girer ve bir önceki tamlamadan farklı olmayarak *çeşme-yi hayvân* haline gelir.

چشمه ی حیوان

Arada fark yok ama bugün Farsçada bu şekliyle kullanılıyor. Gazetelere kitaplara nereye bakarsanız bu şekle döndüler. Ne yapmışlar böylece. Farsçada onun üzerinde yâ var bildiğiniz gibi: *yâ-yı ma'rûf, nekîre* var, var da var. Ayırmak için “ی” bunu bir ara küçültmüşler. “مه” iş matbaaya falan gelince ayrı bir işaret icat etmektense hazır işaret var.

چشمه °

Şimdi kalkıp da buna hemze demek yanlıştır. Eğer hemze ise gerçekten tamam katılırim herkese, ben de aynısını yapayım, hemzeyi koyarım: *çeşme²-i hayvân* dersiniz. Ama ona da itirazlar var: Arapçadaki meşe’ ile karışır. Pekiyi ne yapacağız, hiçbir şeye uymuyor.

“*çeşme²-i hayvân*” değil “*çeşme-yi hayvân*” olmalıdır. Çünkü dikkat edin bugün hiç kimse “e” yanında “yi” okuyamaz. İşte bu harfleri yalnız bilmek değil özelliklerini de bilmek gerekir. Bu bir. Bir de biz aynı işaretini akkuzatif için kullanırız sebep aynıdır. Neden çünkü ses değerleri aynıdır. Meselâ:

بلکه الی “*belgeyi aldi*”. Bunu bizim dilimizin imlâsına göre yazacak olsak “بلکه ی الی” doğru olan şekildir. Ama bunu tutup da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

“ بلکه ۛ الدى ” yazarsak yine bir fark olmaz. Onun için biz bugün bunlara akkuzatif hemzeyle gösterilmiştir diyoruz. Hayır, görüldüğü üzere öyle değildir. Bu tamamıyla taklit, özentî sonucudur. Başka bir şey değildir. Meselâ bugün Kayseri’de bir yer var, kümes’i *Qmes* olarak yazıyor. Bu da buna benziyor. Demek ki bir şey değişmemiş aynı devam ediyor.

Sonuç olarak, Arap harfli metinleri Latin harflerine transkripsiyon sistemine uygun olarak aktarma çalışmalarında, *hemzenin* harf ve ses olarak değerinin tam olarak tespit eksikliğinden kaynaklanan fâhiş hatalar ve ciddî tutarsızlıklar görülmektedir. Bilhassa Türkoloji çalışmalarındaki bu olumsuz durum, Arapça ve Farsça formasyonuna gereken önemin verilmesiyle bertaraf edilebilir.